

In gesprek met ds. Geert van Meijeren over kerkzijn in tijden van erosie

De ene bloem en het oneindige dode niets

In weinig plaatsen zijn de grenzen van de kerkelijke gemeente zo overzichtelijk getrokken als in 's-Graveland, een dorp bij Hilversum. De hervormde gemeente omvat hoofdzakelijk één kaarsrechte weg, met aan weerszijden bebouwing; Noordereinde, Zuidereinde, that's it. En ergens halverwege staat de kerk.

De praktijk is wel wat ingewikkelder, begrijpen we. De leden komen ook veel uit naburige dorpen en plaatsen. En de ogenschijnlijke rust van de statige pastorie op een zonnige maandagmiddag heeft ook iets bedrieglijks. Want waar je in vroeger tijd misschien niet beter wist 'dan dat het nooit voorbij zou gaan', is dat vandaag nog maar de vraag. De pastorie dateert uit 1770. Op één van de verdiepingen bevindt zich nog een pruikenkamer, waar in een grijs verleden de haardos van de dominee werd bepoederd. Meer dan twee-en-een-halve eeuw hebben hier – afgezien van enkele onderbrekingen - predikanten gewoond. Maar 'de gedachte dat ik hier in dit huis misschien een van de laatste ben, doet me pijn', zegt de huidige bewoner, ds. Geert van Meijeren.

Het had niet veel gescheeld of hij had gekozen voor het conservatorium. Hij had les van Toon Hagen, organist van de Grote Kerk in Zwolle, begon een muzikale vooropleiding, maar koos uiteindelijk – als domineeszoon - toch voor theologie.

Geert: 'Eigenlijk wilde ik het combineren, muziek en theologie, maar zag er van af, ook omdat ik óf niet talent genoeg had voor het conservatorium, óf niet bereid was om daar zo hard voor te werken.'

Van predikanten had je zat voorbeelden in de familie. Speelde dat een rol bij de keuze?

'Ja en nee. Ik ben zowat in de kerk opgegroeid. Ik vind de kerk prachtig, ook als instituut, ik hou echt van de Kerk, van de schoonheid van de kern. Ik ken ook een zekere trots, dat ik erbij mag horen. Als ik een kathedraal inloop, denk ik: dit is een beetje mijn huis. Hier maak ik deel van uit.'

Koos je voor theologie, ook vanwege het preken?

'Ik viel altijd voor het geheel van de kerkdienst. Een indrukwekkende liturgie, een prachtige avondmaalsviering, kerkmuziek. Schoonheid doet wat met me, een preekstoel zoals in de Grote Kerk in Zwolle. Of nu, hier, deze pastorie.'

Hij 'staat' nu 7 jaar in s-Graveland, het is zijn eerste gemeente, een 75%-traktement. Het maken van een preek structureert zijn werkweek, vertelt hij: 's maandags werkt hij aan de exegese, de tekst reist mee de week door, naar pastorale bezoeken en catechisatie, vrijdag wordt de preek uitgeschreven. En het gaat zoals het gaat, soms is het ploegen, soms stromen de woorden als vanzelf. Al klinkt dat toch iets te kabbelend. Geert: 'Steeds vaker heb ik rond de preek de vraag: wat is de agenda van de kerk, vandaag? Wat moet je zeggen? Ik ervaar preken in toenemende mate als een zoeken en tasten naar woorden, in de hoop dat daarin iets oplicht van het goede van God.' Als hij zelf als kerkganger in de kerk zit is hij helemaal niet zo kritisch. 'Wanneer ik merk dat een collega zijn of haar best heeft gedaan, dan vind ik het al snel goed. Maar ik ben veel kritischer over mijn eigen preekwerk; je wilt graag een origineel verhaal houden, dat goed in elkaar zit, waarbij je echt iets raakt. Maar wáár raakt het? Waar komt het vuur, waar komt de Geest?'

Krijg je gaandeweg door waarvan jij denkt dat het in deze gemeente moet gaan? Waar denk je dan aan?

‘Waar ik zelf altijd weer bij uitkom, is de vreugde om de opstanding van Christus. Die schept ruimte. Kijk, na zeven jaar weet ik hoe de gemeente in elkaar zit, op welke muziek “ze gaat zingen”. Maar wat betekent de kerk voor de mensen daar aan de overkant van de straat, die nooit in de kerk komen. Natuurlijk weet ik hoe je er op moet reflecteren en er zijn ontzettend veel zinnige dingen over geschreven. Maar soms voel je simpelweg de enorme kloof. Wat moet ik zeggen tegen hen? Dat weet ik niet zo goed. En misschien hoef ik dat ook niet te weten en is mijn taak een andere. Christus is gestorven en opgestaan in deze wereld, en ook voor die mensen, alleen dat weten ze gewoon nog niet. Die ruimte is er ook.’

Als je op kerstavond de deur openzet, is de kerk dan niet als een moederkloek die haar vleugels spreidt, zoals Barnard zei?

‘Zo massaal stromen de mensen dan niet toe hier. Misschien is dat eigen aan het Gooi.’

Zou je op een plek willen staan waar dat meer het geval is, waar de kerk meer een lokale maatschappelijke of culturele rol heeft?

‘Ja. Sinds een half jaar volg ik een opleidingsprogramma ‘*De Blikverruimers Academie*’, mede-opgezet door millennial Talitha Muusse (ze was één van de gasten in de podcastserie ‘*Dit dus*’). In dat programma, een zaterdag per maand, worden dertigers opgeleid tot toezichthouder. Ik heb me aangemeld, om eens in een heel andere context terecht te komen, waarin andere dingen van me gevraagd worden, andere vragen op me af komen.’

Vertel ‘s...

‘Als predikant ben ik een vrijbouter in de kring, een vreemde eend in de bijt. Laatst deden we een oefening, waarin naar voren kwam dat de meeste mensen in hun werksituatie ‘in hun hoofd’ zitten. Alle nadruk ligt op het intellectuele, de ratio. Terwijl er zat mensen zijn die het eigenlijk liever anders zouden zien. Mensen in de verpleging zitten niet te wachten op al die administratieformulieren, ze willen liever tijd voor een praatje aan het bed. Als predikant heb je een antenne voor zulke situaties. Ik herkende veel uit de gesprekken met gemeenteleden. Door de oefening ontdekte ik dat ik als predikant gewend ben geraakt om met een bepaalde blik naar de wereld te kijken. Van daaruit heb je een inbreng in het gesprek. Los daarvan: ik vind het boeiend om eens even met andere zaken bezig te zijn: bedrijven, duurzaamheid. Is het niet zo dat je in de *Church of England* eerst een bachelorstudie doet, voordat je toegelaten wordt bij een theologie-opleiding? Zo’n systeem spreekt me wel aan.’

‘De Blikverruimers Academie’ heet het programma. Voelde je daartoe de noodzaak, als dorpsdominee?

‘Ja. In een kerkelijke context word je als predikant toch vooral met vragen bestookt die met spiritualiteit te maken hebben, betrekking hebben op het geestelijk leven. De kans dat het een vraag is over – ik noem maar iets – duurzaamheid, is een factor twintig kleiner. In zo’n opleidingsgroep is het precies andersom. En dan ontdekken mensen in het gesprek dat er een spirituele kant aan duurzaamheid zit, dat die ook bepalend is voor de drive van mensen. In een andere casus ging het over een raad van commissarissen die ernstig de fout in was gegaan. Je kunt dat probleem aanvliegen via een zakelijke analyse (‘een bepaald controlemechanisme werkte niet’), terwijl het op

een dieper niveau ging over vertrouwen, wantrouwen, hebzucht. Als voorganger heb je er feeling voor hoe dat soort begrippen een rol spelen in relaties waarin mensen leven, wonen en werken. Als ik nadenk over mijn toekomst, zou ik het niet erg vinden om op termijn die expertise meer te benutten. Door een paar dagen in de kerk en een paar dagen als een soort tentenmaker in een 'seculiere' context te werken.'

Eigenlijk is in de kerkelijke gemeente de vraag actueel of het lukt om bij essenties te blijven. De verpleegkundige gaat gebukt onder administratieve rompslomp en komt daardoor niet toe aan het echte werk. Het equivalent is een kerkenraad die veel tijd moet investeren in het maken van beleidsplannen...

'Ingewikkeld is dat wel. De (landelijke) kerk vraagt om beleidsplannen en plaatselijke regelingen. Je kunt het niet laten zitten, hoe graag je het ook zou willen. Maar als ik mijn kerkenraad rondkijk zijn er hooguit twee of drie mensen die zich ook in het dagelijks leven bezig houden met het maken beleidsplannen. De rest moet zich er toe zetten.

Ik word er juist blij van de kerk wanneer we ons kunnen concentreren op het essentiële. Als ik denk aan m'n eigen geloofsweg dan zijn het die momenten: met een kaars waken in de Paasnacht, of avondmaal-vieren in een kring van gelovigen. Dat soort hele essentiële momenten, voeden de vreugde en de drive. Al het andere kan het geloof overwoekeren.'

Ook een preek wil de essentie vertolken.

'Inderdaad, zonder opsmuk of franje. Maar het kan ook een regel uit een lied zijn of een zin uit een gebed. Ik weet nog een zin van prof. Jan Muis, in een gebed: "Laat ons zien wie wij zijn voor U, maar nog meer wie U bent voor ons". Het zijn momenten die een soort openbarend effect voor je hebben. Ik houd van een preek zoals de muziek van Arvo Pärt, zonder opsmuk, geconcentreerd, maar mooi.'

Ken je dat soort momenten wel ook uit je eigen preekpraktijk van zeven jaar ervaring nu?

'Jawel. Het zijn voor mij altijd vaak de avondmaalsdiensten waarin de preek tot ca. tien minuten is beperkt. Dan krijg je daardoor al een concentratie, en daarna krijg je iets wat die intensiteit verhoogt, het avondmaal zelf, waar je dus in je preek naar toe kunt wijzen. De viering rond brood en wijn, dat is de essentie. Jezus spreekt heel veel in het evangelie, maar als Hij moet uitleggen wat zijn lijden en sterven betekent, dan ontvangen zijn discipelen, brood en wijn zonder veel woorden. Paulus zegt daarover: 'Zo verkondigt u de dood van de Heer'. Dus in het woordeloze verkondigt u de dood van de Heer. Moeten we daar als protestanten niet meer mee? Het is de kern. De viering kan de preek op een bepaalde manier ontlasten. Niet alles hoeft gezegd te worden, het essentiële komt dan daarna nog.'

Als je zo verknocht bent aan de kerk der eeuwen, met alles erop en eraan, hoe erg is het dan hoe de kerk er vandaag voor staat?

'Verschrikkelijk! Ik ben theologisch opgevoed met Noordmans, *Gestalte en Geest*. Nu de gestalte steeds meer in verval is, doet dat pijn. Ook de gedachte dat ik misschien wel de een van de laatste predikanten ben die hier in deze pastorie zou kunnen komen te wonen, doet me pijn. Terwijl ik denk: hoe kun je nou niet zien hoe mooi het is?! Niet alleen bij zo'n pastorie of kerkgebouw, maar ook zo'n geloofsgemeenschap met eeuwenoude roots, en de draagkracht die ze heeft.

In de voorbereiding op een leeskring zag ik een Youtube-filmpje over Stanley Hauerwas, die 'Brieven aan mijn peetzoen' schreef. Hem werd gevraagd: 'Wat geloof je nou eigenlijk?' Hij antwoordde: 'Het

interesseert me niet zoveel wat ik geloof, ik ben meer geïnteresseerd in wat de kerk gelooft'. Dat herken ik helemaal. Jij, met al je geloof en ongeloof, je weten en je niet-weten, je vinden en je zoeken, je ontvangt onderdak. Je kunt schuilen in die kerk die gelooft. In het hele concrete: als je even niet meer kunt zingen, dan is er iemand naast je, die de lofzang gaande houdt, ook voor jou. En dat heb je niet alleen vandaag, maar ook in de draagkracht van de eeuwen. De teloorgang van de kerk doet me echt verdriet, ook omdat er voor mij zelf daar ook een stukje geloof mee verloren gaat.'

Hoe komt die pijn naar buiten? Of internaliseer je die? Is die moeilijk te delen of vind je het juist belangrijk om die te uiten?

'Ik merk dat ik altijd, in preken en op andere momenten, het belang van de kerk onderstreep; de kerk als lichaam van Christus. Bonhoeffer zegt ergens dat de kerk de gestalte is van Christus vandaag en dat het dus uitmaakt of je naar de kerk gaat. Dat citeer ik dan niet om het behoud van mijn functie of het behoud van de gebouwen, maar omdat het geloof ook een fysieke kant heeft, incarneert. De kerk is daar de gestalte van. De kerk is de gestalte van Christus, dus het maakt ook uit dat je daar naartoe gaat.'

Maar sterft Hij dan ook in ons midden, in deze tijd? Als het lichaam van Christus zo afgebroken wordt?

'Hij heeft wel pijn. Misschien durf ik daar nauwelijks over te praten, ik ben bang dat gemeenteleden er weinig mee kunnen. Zeg niet te snel dat als de kerk hier ophoudt, de Geest wel elders verder gaat. Het is een pijnlijke realiteit.'

Wordt dat begrepen, denk je?

'Nee, ik denk het niet. In ons type kerken, is vaak verkondigd: we gaan wel naar de kerk, maar dat is niet genoeg. Je moet wel.... , enz. Dat is volgens mij de opmaat tot: het maakt niet uit of je naar de kerk gaat, want het gaat om...'

Newman vond Noordmans eigenlijk een sektarisch denker, je kunt erover lezen in het proefschrift van Eric Bouter. Door de individualisering en personalisering ondergraaf je de kerk.

'in de kerk gaat het om de aanwezigheid van God en de aanwezigheid met elkaar, maar dat betekent wel dat je moet komen opdagen. Sam Wells schreef: *Church is about presence. It's about showing up.*'

Terwijl je dat proces van neergang waarneemt, schrijf je je in voor een programma van 'blikverruimers'. Alsof je voor de echte vitaliteit, de dynamiek, elders moet zijn.

'Nou, het is ook een soort van theologische tweespalt die ik altijd in me voel. Naast de Noordmanslijn zie ik de – hoe zal ik het noemen? – anglicaanse, het Rooms-katholieke, idee dat genade voor het oprapen ligt in de maatschappij. Een tweespalt van discontinuïteit en continuïteit. Tussen beide polen pendel ik. Ook in mijn preken. Wat is nu mijn tune? Misschien moet je wel zeggen dat dit het lot is van de postmoderne mens. Alles is fragmentarisch.'

Betekent dat ook dat je terughoudend bent in cultuurkritische noties?

'Ik vind dat je als predikant moet oppassen dat je niet de Bas Heijne (cultuurcriticus van *NRC Handelsblad*) van de kerk wil zijn, maar dat je -kort door de bocht gezegd- gewoon de Bijbel uitlegt.'

Kijk naar de coronacrisis. Als ik mijn preken aan het begin van die periode teruglees, proef ik een urgentie om iets te zeggen, te duiden. Nu, bijna twee jaar verder, denk ik: mwah, zo eenvoudig was het niet....'

Kippendrift?

'Ja, je had het gevoel dat het echt nodig was om zaken te duiden. Ik weet nog wel, ik was daar ook bijna in één klap van genezen, toen ik een column las van Sheila Sitalsing die zei: het is heel erg westers om, als je iets moeilijks meemaakt, er direct een duiding aan te willen geven en er lering uit te willen trekken. Veel mensen op deze wereld maken wat moeilijks mee, dat moeten ze gewoon doorstaan. Daarna is het weer een tijdje rustig, totdat er weer wat gebeurt, enzovoorts. Je merkt dan ook aan jezelf en aan de mensen om je heen dat het gewoon tijd is om het over andere dingen te gaan hebben. Over Jezus bijvoorbeeld.'

We spreken over de teloorgang van de kerk en over cultuurkritiek. De afbraak van de kerk vindt plaats in onze huidige, westerse cultuur. Zou dat niet vragen om een argwanender houding, want het is déze cultuur waarin de kerk breekt.

'Het is niet eigen aan deze specifieke cultuur. In het Midden-Oosten is de kerk ook gebroken.'

Maar wat maakte dat de kerk brak? Dat zou je kunnen analyseren.

'Precies en dan vind ik het ingewikkeld worden, want het punt is vaak dat er dan een soort van restoratieve reflex optreedt. We zouden dan de werkelijkheid weer als sacramenteel moeten doordenken, of meer in gemeenschap leren denken, enzovoort. Maar kun je dat? Kun je de werkelijkheid weer sacramenteel optuigen? Of geloven we dat echt niet meer en is het eigenlijk restoratief verlangen? Als ik eerder sprak over het zoeken naar een agenda voor de kerk, dan zit daar het verlangen achter, niet om restoratieve krachten op te roepen, maar toekomstgericht: we gaan door de crisis héén, maar waarheen. Wat is er aan gene zijde van de crisis?'

Schets je gedachten eens.

'Dat weet ik dus niet, dat maakt het zo moeilijk.'

Maar als je straks – bijvoorbeeld – nog maar twee dagen predikant kunt zijn, dan dien je een andere kerk. Hoe ziet die er uit?

'Een paar huisgemeenten of zo. Misschien is dat wel de toekomst, zeker in bepaalde streken in Nederland. Indertijd was een drempel op weg naar het predikantschap de vraag: kan ik het aan om ergens het licht uit te doen?'

En dan ben je zeven jaar predikant, aan het eind van een periode in je eerste gemeente en dan word je door die vragen besprongen.

'En ik heb hier helemaal niks te klagen', hè. Het is hier ook niet concreet aan de orde. Er is jeugd, er zijn catechisaties... Ik kan niet uittekenen hoe het gaat, zomin als iemand een halve eeuw geleden kon voorspellen dat de kerk er anno 2021 zó bij zou staan.'

Dat zijn escaperoutes.

‘Ja. Maar er zitten ook wel gelovige aspecten aan. De toekomst is open. We gaan niet op de ondergang af, maar koersen aan op Gods nieuwe wereld. Dat is een fundamenteel inzicht, ik benadruk dat ook vaak.’

Waarom zou je niet het voortouw nemen, in discussies over de toekomst van de kerk, en zeggen: wij gaan het niet redden, we moeten ons instellen op een andere tijd, op andere vormen van kerkzijn, etc.

‘Vooropgesteld dat ik niet een voortrekker ben... Ik denk dat het ook heel contextafhankelijk is. Ik proef hier in mijn gemeente een conserverende draagkracht van gewoonten, tradities en dat moet je ook weer niet afbreken, daar moet je voorzichtig mee omgaan. Al zijn ook hier gezinnen waarin de helft niet meer gelooft.

Ik heb nu bedankt voor een beroep. In zo’n periode ga je toch nadenken over wat je verlangen zou zijn voor een eventuele gemeente na ’s-Graveland. Als ik nadenk over een nieuwe gemeente, dan gaat mijn verlangen wel uit naar een context waarin de vragen die we nu bespraken aan de orde komen. Waar je moet zoeken naar kerkzijn – niet perse nieuwe vormen - temidden van de erosie.’

Met het risico dat jij het bent die het licht uitdoet. Dat was nu juist wat je deed aarzelen.

‘Het is ook een oefening in geloof. Sterft Christus in ons midden, dan is het nog steeds Christus die sterft. Ik las bij Stefan Paas dat hij erg geïnspireerd was geraakt door dat woord uit de Bijbel ‘Er is vreugde in de hemel over één zondaar die zich bekeert’. Daar moest ik aan denken toen hier in het afgelopen jaar drie jonge mensen belijdenis deden. Dat is jaren niet voorgekomen. In coronatijd zijn zij belijdeniscatechisatie gaan volgen. En ik heb er nu wéér drie op belijdeniscatechisatie. Overvloed in tijden van schaarste.

Theo Boer, schreef in: *Langs de gewesten van het zijn* over de natuur en dan heeft hij het over de verhouding tussen het oneindige dode niets en de ene bloem die opbloeit. Die twee horen dan bij elkaar, omdat pas dan het wonder zichtbaar wordt.’